Land- en watermollusken van de Waddeneilanden tot en met 1972

George Visser

Het uitgangspunt voor deze lijst van land- en watermollusken van de Waddeneilanden was de publicatie van Van Benthem Jutting (1956). De gegevens uit die publicatie zijn aangevuld met de gegevens van Anonymus (1950), Butot (1963, 1968), Ripken en Gittenberger (1963), Swennen (1957, 1961), Tanis (1963, 1967), Vader (1962), Reydon en Visser (1966, 1967), Visser en Reydon (1966) en Visser (1967, 1968 a,b,c,d, 1969 a,b, 1970, 1971, 1972 en 1973) en ongepubliceerde gegevens van de verslaggever.

TOELICHTING

a. De volgende soorten zijn niet opgenomen in de tabel:

Pisidium personatum. Door Van Benthem Jutting (1965) van Texel genoemd. De heer J.G.J. Kuiper heeft het oude en nieuwe materiaal van Texel onderzocht. Alle door hem bestudeerde dieren behoren tot de soort Pisidium obtusale, die op Texel nogal variabel is.

Viviparus contectus, waarvan in 1965 en 1967 een leeg huisje werd gevonden op Texel.

Succinea putris zou in 1936 gevonden zijn in de Muy op Texel naast

Succinea elegans (kaartsysteem Ned. Mal. Ver.). Wordt door de C.J.N. (1965) ook van Ameland genoemd naast Succinea elegans.

Carychium tridentatum, waarvan ik op Texel en Terschelling een enkele maal een leeg huisje vond.

Vertigo pusilla waarvan eenmaal een leeg huisje is gevonden bij Midsland op Terschelling (opgave W.Neuteboom, in 1936).

Valvata piscinalis. Op Texel en Terschelling enige malen aangetroffen als leeg huisje (holoceen?).

Physa acuta. Omstreeks 1960 door Tanis leverd aangetroffen in de omgeving van de Groede op Terschelling (schrift.med.).
Planorbarius corneus is op Terschelling als leeg huisje enkele malen gevonden in de Kroonpolders.

Corambe batava. In 1947 voor het laatst aangetroffen op Texel.

Acanthinula aculeata. In 1961 voor het laatst aangetroffen op Terschelling. Geïmporteerde soort?

b. De volgende "grote" soorten heb ik niet verder opgesplitst, hoewel daar soms goede redenen voor zijn:

Ovatella myosotis

Ovatella myosotis, waarvan het materiaal, zeker op Texel, gesplitst zou kunnen worden in twee groepen: O.myosotis myosotis (schorren: Pucinellion maritimae) en O. myosotis denticulata (tussen stenen langs zeedijken) (Visser, 1968a).

Lymnaea palustris, die volgens Jackiewicz (1959) is op te splitsen in drie soorten. In dat geval zou dan Lymnaea turricula algemeen voorkomen op Terschelling en Texel en zeldzaam ook Lymnaea occulta in vochtige buitenduinvalleien.
Lymnaea peregra, waarin op Texel en Terschelling volgens Hubendick (schrift.med.) drie micro-geografische rassen zijn te onderscheiden: Lymnaea p.ovata (algemeen op de Waddeneilanden in zoet en brak water),Lymnaea p.peregra (zeldzaam op Terschelling en Texel in greppels met zoet water) en Lymnaea p. lagotis (zeldzaam in vochtige buitenduinvalleien).

Euconulus fulvus, waarin volgens sommige malacologen twee groepjes zijn te onderscheiden: Euconulus f.fulvus (vooral in bosjes op drogere grond) en Euconulus f. alderi (karakteristiek voor moerassen met Vertigo antivertigo e.a.).

c. De volgende "kritische" soorten heb ik wel opgenomen:

Cochlicopa lubricella, een vrij algemeen aanvaarde soort naast Cochlicopa lubrica, hoewel zulks anatomisch nog niet overtuigend is aangetoond. Uit statistische bewerking van omvangrijk materiaal zou nog een derde soort naar voren komen: Cochlicopa repentina, een vorm, die zeker op Texel en Terschelling ook wordt aangetroffen, vooral in milieu's met Lymnaea truncatula.

Arion sylvaticus, anatomisch te splitsen van de "hoofdsoort" Arion circumscriptus. Beide soorten komen op Texel en Terschelling in ieder geval voor (anatomisch onderzoek H. Waldén).

d. De volgende soorten, die op de Waddeneilanden voorkomen, zijn van betekenis in Nederland of Westeuropees verband:
Catinella arenaria.Een zeer zeldzame soort, die, voor zover bekend, nu in Nederland alleen nog levend voorkomt op Terschelling. Tot voor kort ook nog op Oostvoorne. Vroeger op alle Waddeneilanden waargenomen. Op Vlieland en Ameland in ieder geval in 1972 niet aanwezig. C.arenaria is een soort, die uitsluitend voorkomt in vochtige buitenduinvalleien in vegetaties, die tot het Junco baltici-Schoenetum nigricantis gerekend kunnen worden (Visser, 1972).

Hydrobia stagnorum. Een zeldzaam wordende soort in Nederland. Karakteristiek voor ondiep brak water met grote schommelingen in het Cl-gehalte tussen 2000 en 16.000 mg/l. Komt veel samen voor met de waterplant Ruppia spiralis.
Door ruilverkaveling en dijkverzwaring wordt dit milieu zeldzamer.

Assiminea grayana. Vrij zeldzame soort in de slik halo-serie (Puccinellion maritimae).

Ovatella myosotis myosotis. Vrij algemene soort van schorren (Puccinellion maritimae). Zie ook eerdere opmerkingen.

Leucophytia bidentata. In Nederland een zeldzame soort. Milieu vergelijkbaar met dat van Ovatella myosotis denticulata.

Planorbis vorticulus. In Nederland een vrij zeldzame soort van zoet, helder, onverontreinigd, verlandend water.

Planorbis laevis. Zeldzame soort vnl. van het Westeuropese kustgebied. In ieder geval op Terschelling karakteristieke soort voor het contactgebied tussen kwel van brak water en zoet water (Visser, 1971).

Helix aspersa bereikt, afgezien van haar geïsoleerde voorkomen bij Kopenhagen, op Terschelling de noordelijkste grens van haar Westeuropese verspreidingsgebied,

Monacha cantiana, Candidula intersecta en Candidula gigaxii zijn atlantisch tot Westeuropese soorten, die voor Nederland op Texel de noordelijkste grens van hun verspreidingsgebied bereiken.

Rissoa membranacea komt, voorzover bekend, in Nederland alleen nog levend voor in het boezemwater "De Bol" op Texel. Vroeger kwam zij algemeen voor op het zeegras in de Waddenzee. De genoemde plaats op Texel is een van de weinige plaatsen, waar het zeegras Zostera marina nog levend voorkomt na 1932 (Reydon/Visser, 1967).

Corambe batava is een naaktslak, die alleen in Nederland voorkwam (endeem). Vroeger kwam zij langs de Zuiderzee voor, waarschijnlijk in brak water. Na 1932 daar verdwenen. Op 5 april 1947 voor het laatst nog waargenomen op Texel, omgeving Molenkil, polder Waal en Burg (Swennen, 1961 en mond. med.).

Embletonia pallida. Naaktslak typisch voor brak water. Op Texel in het boezemwater "De Bol".

Alderia modesta en Limapontia depressa zijn twee naaktslakjes, die vrij algemeen voorkomen op schorren op Vaucheria spec. in het Puccinellion maritimae (Zie ook Visser, 1969a).

Pupilla muscorum is een karakteristieke soort voor kalkgraslanden. Op Terschelling b.v. beperkt tot lage duintjes in contact met het zilte kweldergebied op de Bosplaat.

e. De volgende soorten zijn waarschijnlijk door menselijk toedoen verspreid: Oxychilus draparnaudi, Limax flavus en Arion hortensis zijn vrij zeldzame soorten die uitsluitend in tuinen en kelders voorkomen.

- Cochlodina laminata-

Cochlodina laminata, Iphigena rolphii en Helicodonta obvoluta bereiken in Nederland in Zuid-Limburg de noordgrens van hun verspreidingsgebied. Zij zijn op Texel geïmporteerd met sneeuwklokjes uit Frankrijk. (Visser/Reydon, 1966; Reydon/Visser, 1967).

Clausilia bidentata hoort waarschijnlijk bij de vorige groep van geïmporteerde soorten op Texel. Zij komt echter ook in het duingebied bij Haarlem vrij algemeen voor en is op Texel algemener dan de andere drie soorten.

De overige soorten in de tabel zijn algemeen in Nederland.

Discussie.

De molluskenfauna van de Waddeneilanden wordt door de volgende factoren bedreigd:

a. Waterverontreiniging.

Dit geldt vooral voor Texel, maar ook op Terschelling wordt de situatie urgenter door het ontbreken van riolering.
Het water in de duinen wordt meer in het bijzonder verontreinigd door:

1. Luchtverontreiniging in industrieële gebieden, waardoor het regenwater verontreinigd wordt ook b.v. op Terschelling (toename stikstof en zwavel en zuurgraadverlaging).
2. Toename van zilver- en kokmeeuwen o.a. door open vuilnisbelten. Deze meeuwen drinken vaak zoet water in de duinmeren (uitwerpselen: guanotrofie).
3. Vuilnisbelten en zomerhuisjes in het duingebied (vervuiling grondwater).

b. Nivellering van de schommelingen in het freatisch vlak en verlaging van dat vlak in de duinen door waterwinning, kustafslag, polderpeilverlaging en ontwatering (Zie Visser, 1973).

c. Kustverdediging in grootschalig beheer:

1. Noordzeezijde: één rechte verdedigingslijn, waardoor buitenduinvalleien verdwijnen.
2. Waddenzeezijde: verhogen en rechttrekken van Waddenzeedijk, waardoor plasjes en slootjes met grote schommelingen in het zoutgehalte verdwijnen. Urgent: de dijkverzwaring tussen Oudeschild en Cocksdorp op Texel, waardoor het boezemwater "De Bol" dreigt te verdwijnen (Visser, 1968e).

d. Het zoeken naar en exploiteren van gas en olie, speciaal in kwetsbare fijnkorrelige milieu's als het contactgebied van kwel van zoet water uit de duinen en brak water vanaf zee. Urgent b.v. in het geval van de aangevraagde vergunning van de N.A.M. op Terschelling in de Kroonpolders en op Ameland.

e. Inpoldering van de Waddenzee, waardoor de schorren verdwijnen en een groot deel van het contactgebied tussen zoet en zout.

- De -

De volgende mollusken worden door de bovengenoemde factoren direct bedreigd:

Hydrobia stagnorum, Assiminea grayana, Ovatella myosotis, Leucophytia bidentata, Planorbis vorticulus, Planorbis laevis, Segmentina nitida, Catinella arenaria, Pisidium obtusale, Rissoa membranacea, Alderia modesta, Embletonia pallida en Limapontia depressa.

Opvallend voor de Waddeneilanden is het ontbreken of soms zeldzaam voorkomen van grote zoetwatermollusken, die elders in Nederland algemeen voorkomen: Lymnaea auricularia, Lymnaea stagnalis, Planorbarius corneus, Viviparus spec. en de grote bivalven (Zie ook Van Benthem Jutting, 1956).

Interessant is het voorkomen van enige Heliciden op Texel in aansluiting op hun verspreidingsgebied langs de Nederlandse kust.
Opvallend ook zijn de kwantitatieve verschillen tussen de zoetwatermollusken op Texel en Terschelling.
Het ontbreken van Bythinia leachii, Succinea oblonga, Sphaerium lacustre en Planorbis laevis op Texel, Carychium minimum en Zonitoides nitidus op Vlieland en Lymnaea palustris en Planorbis vortex op Ameland is niet te verklaren uit het feit, dat het geschikte milieu niet voorhanden is.
Van het eiland Griend zijn geen mollusken bekend.

Literatuur.

Anonymus 1950 - Excursie naar Schiermonnikoog. C.B. Ned.Mal.Ver. no.37, p. 305-306.

Benthem Jutting, W.S.S. van, 1956 - Land- en zoetwatermollusken van Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog. Basteria vol. 20, p. 41-61.

Butot L.J.M., 1963 - De molluskenfauna van Ameland. Basteria vol. 27, p.69-83.

Butot L.J.M. en W.P. ten Klooster, 1968 - Mollusken van Rottumeroog. DLN, jrg. 71, p. 61-65.

Gittenberger E., W.Backhuys en Th.E.J.Ripken, 1970 - De landslakken van Nederland. Amsterdam. KNNV., 177 pp.

Jackiewicz M., 1959 - Investigations on the variability and systematic position of Galba palustris O.F. Muller. The Posnan soc. of Friends of Science, vol. 19, no.3, p. 135-142.

Jansen A.W. en E.F. de Vogel, 1965 - Zoetwatermollusken van Nederland. Amsterdam, NJN, 160 pp.

- Ripken -

Ripken Th. en E.Gittenberger, 1963 - Enkele nieuwe land- en zoetwatermollusken voor Schiermonnikoog. C.B. Ned.Mal.Ver. no. 103, p.1071.

Reydon J.P. en G.J.M. Visser, 1966, 1966 - Malacologische mededelingen van het eiland Texel 1. Basteria vol. 30, p. 39-41.

Reydon J.P. en G.J.M. Visser, 1967 - Malacologische mededelingen van het eiland Texel 3. Basteria vol. 31, p. 17 - 21.

Swennen C., 1957 - Zeenaaktslakken S.W.G. tabel no. 17, 15 pp.

Swennen C., 1961 - Data on distribution, reproduction and ecology of the nudibranchiate molluscs occurring in the Netherlands. Neth. Journal of Sea Research vol. 1, p. 191-240.

Tanis J.J.C., 1963 - Land- en zoetwatermollusken van Terschelling. C.B. Ned. Mal. Ver. no. 104, p. 1084-1085.

Tanis J.J.C., 1967 - Poging tot reparatie van een malacologisch klompje. C.B. Ned. Mal. Ver. no. 121, p. 1288 - 1289.

Vader W.J.M., 1962 - Niet mariene mollusken van de Waddeneilanden. C.B. Ned. Mal. Ver., no. 104, p. 1084-1085.

Visser G.J.M. en J.P. Reydon, 1966 - Malacologische mededelingen van het eiland Texel 2 Basteria vol. 30, p. 49-52.

Visser G.J.M., 1967. - Berichten van het eiland Texel. C.B. Ned. Mal. Ver. no. 122, p. 1298.

Visser G.J.M., 1968a. - Muizenissen om het Muizeoortje. DLN., jrg. 71., p. 116-118.

Visser G.J.M., 1968b. - Berichten van het eiland Texel 3. C.B. Ned. Mal. Ver., no. 127, p. 1355-1357.

Visser G.J.M., 1968c. - De binnendijkse mollusken van Texel I. Basteria vol. 32, p. 49-75.

Visser G.J.M., 1968d. - Malacologische mededelingen van de Waddeneilanden. C.B. Ned. Mal. Ver. no. 128, p. 1370 - 1371.

Visser G.J.M., 1968e - Om het behoud van een brakwaterfauna op het eiland Texel. DLN., jrg. 71, p. 221-229.

Visser G.J.M., 1969a. Malacologische mededelingen van de Waddeneilanden 2. Mollusken in de haloserie op de Bosplaat om de 1e slenk, Terschelling. C.B. Ned. Mal. Ver. no. 135, p. 1492-1494.

Visser G.J.M., 1969b. - De binnendijkse mollusken van Texel II. De Kreukel, jrg. 5, no. 10, p. 122-124.

Visser G.J.M., 1970 - Water als niche, in het bijzonder voor mollusken op Terschelling. C.B. Ned. Mal.Ver., no.137 en 139., p. 1516-1520 en 1549-1562.

Visser G.J.M., 1971 - Gyraulus laevis op Terschelling. C.B.Ned. Mal. Ver. no.142, p.4-7.

Visser G.J.M., 1972 - Catinella arenaria op Terschelling. C.B. Ned. Mal. Ver. no.148 p. 107-108.

Visser G.J.M., 1973 - Chemische samenstelling, flora en fauna van het oppervlaktewater op het eiland Terschelling, speciaal m.b.t. duinplassen. Gestencild RIN-rapport, ± 100 pp. + 50 bijlagen (in voorbereiding).

Vos A.P.C., 1949. Enige hydrobiologische waarnemingen op Vlieland, Bijdrage tot de Dierk. Afl. 28, p. 540 - 542.

George Visser
Biologisch Station Schellingerland
Oosterend 71
Terschelling.

Tabel van op de Waddeneilanden levende soorten.

	Texel	Vlieland	Tersch.	Ameland	Schierm.	R'oog.
Valvata cristata	va		a			
Rissoa membranacea	zz					
Hydrobia stagnorum	va		z		x	
Hydrobia ulvae	a	a	a	a	x	x
Potamopyrgus jenkinsi	a		va	va	x	
Bithynia tentaculata	zz		va		x	
Bithynia leachii			va			
Assiminea grayana			z		x	
Carychium minimum	va		a	z	x	
Ovatella myosotis	z	z	va	z	x	
Leucophytia bidentata	zz					
Physa fontinalis	va		a	va	x	
Lymnaea truncatula	a	va	a	a	x	
Lymnaea palustris	a		a		x	
Lymnaea peregra	za	va	za	a	x	
Lymnaea stagnalis	z		zz		x	x
Planorbis planorbis	za	z	za	zz	x	x
Planorbis leucostoma	a		va	va		
Planorbis vortex	z	z	za		x	

-Planorbis-

	Texel	Vlieland	Tersch.	Ameland	Schierm.	R'oog.
Planorbis vorticulus	z					
Planorbis contortus	a		zz		x	
Planorbis albus	va		va	x		
Planorbis laevis	zz+		zz	zz		
Planorbis crista	a	z	za	va	x	
Segmentina complanata	va		va			
Segmentina nitida	zz		va	zz		
Planorbarius corneus	z		+			
Cochlicopa lubrica	a	va	a	x	x	
Cochlicopa lubricella	va	z	z			
Columella aspera	va	z	va			
Vertigo antivertigo	va	z	va	z	x	
Vertigo pygmaea	va	va	va	x	x	
Pupilla muscorum	va	z	va	va	x	
Vallonia pulchella	va	z	va	va	x	
Vallonia excentrica	a	va	va	va	x	
Vallonia costata	z		z			
Catinella arenaria	z+?	z+	zz	z+	z+?	
Succinea oblonga		zz	z		x	x
Succinea elegans	a	va	a	a	x	x
Punctum pygmaeum	va	z	va	z	x	
Discus rotundatus	a	z	z			
Arion rufus	za	z	a	x	x	
Arion circumscriptus	va		z			
Arion subfuscus	zz	zz	z			
Arion hortensis	z					
Arion intermedius	va	va	a	x	x	
Vitrina pellucida	a	va	a	a	x	x
Vitrea crystallina	va		z			
Nesovitrea hammonis	a	va	a	z	x	
Aegopinella nitidula	va		z			
Oxychilus alliarius	va	zz	va			
Oxychilus draparnaudi	z		zz			
Oxychilus cellarius	a	z	z			
Zonitoides nitidus	a		a	z	x	
Limax maximus	a		va		x	
Limax flavus	z		z			
Deroceras laeve	a	z	a	a	x	x*

-Deroceras-

	Texel	Vlieland	Tersch.	Ameland	Schierm.	R'oog.
Deroceras reticulatum	za	va	za	a	x	x
Euconulus fulvus	a	va	a	z	x	
Cochlodina laminata	zz					
Clausilia bidentata	z					
Iphigena rolphii	zz					
Candidula intersecta	zz					
Candidula gigaxii	z					
Monacha cantiana	z					
Trichia hispida	a	z	z	zz	x	x
Helicodonta obvoluta	zz					
Cepaea nemoralis	a	z	z	z	x	x
Helix aspera	a	zz	z			
Helicigona arbustorum	z					
Pisidium nitidum	va	zz	va	va	x	
Pisidium milium	va	zz	va	va	x	
Pisidium subtruncatum	va	z	va	z		
Pisidium obtusale	va	z	va	zz		
Sphaerium corneum	va	zz	va	x*		
Sphaerium lacustre			z	z		
Pisidium casertanum	z		z			
Alderia modesta	z	x	va	x	x	?
Embletonia pallida	zz					
Limapontia depressa	z	x	va	x	x	?
81 totaal	75	38	67	40	41	10
Van Benthem Jutting (1956)						
63 totaal	57	28	45	29	25	-

Toelichting bij de tabel.

codering: zz = zeer zeldzaam = in één kilometerhok
z = zeldzaam = 2 - 5 kilometerhokken
va = vrij algemeen = 5 - 10 kilometerhokken
a = algemeen = meer dan 10 kilometerhokken
za = zeer algemeen = in de meeste kilometerhokken
x = aanwezig, verdere gegevens onbekend.
+ = dode exemplaren, of alleen vroeger levend aangetroffen
x* = aanvulling L.Butot.

-Kwantitatieve-

Kwantitatieve gegevens van Texel, Vlieland en Terschelling van eigen waarneming; van Ameland naar Butot (1963).
De scheidslijn tussen land- en zoetwatermollusken enerzijds en zeemollusken anderzijds is arbitrair. Ik heb alle land- en watermollusken vermeld, die óp het eiland voorkomen of beperkt blijven, binnen het Waddengebied, tot de directe omgeving (schorren en slikken) van het eiland.
De onderstreepte soorten zijn de bedreigde soorten, die in de discussie genoemd worden.